

Л. В. МІХНЕВИЧ

*Людмила Володимирівна Міхневич, заступник
завідувача кафедри юридичного факультету
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

**ПИТАННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВЧЕНИХ-ЮРИСТІВ
КИЇВСЬКОГО КОМЕРЦІЙНОГО ІНСТИТУТУ**

Історії розвитку вітчизняної юридичної науки містить ще чимало «білих плям», які чекають на своїх дослідників. Зокрема, не достатньо вивченим досі залишається досвід наукової діяльності Київського комерційного інституту (далі ККІ), який посідав одне з провідних місць серед навчальних закладів Російської імперії*. У числі його співробітників були відомі вчені, вони стали гордістю вітчизняної юридичної науки. Однак їхні імена тривалий час замовчувалися, а значна частина наукових здобутків ще й досі невідома широкому загалу. Разом з тим подальший розвиток правової науки є неможливим без критичного переосмислення ідей і поглядів правознавців минулих поколінь.

Згідно з «Положением о Киевском коммерческом институте» у закладі були створені три штатні кафедри цивільного і торгового права¹. Тож наукову та викладацьку діяльність у царині приватного права здійснювали відомі професори О.М. Гуляєв, В.І. Синайський, М. М. Катков, М.І. Мітіліно, А.К.Мітюков, та тоді ще молоді науковці А.Е. Кристер та Є.І. Кельман.

Л.В.Міхневич, 2009

* Докладніше див.: *Усенко І.Б., Міхневич Л.В.* 3 історії юридичної освіти: юридичний факультет Київського інституту народного господарства (1920-1930) // Часопис Київського інституту права. - К., 2003. - № 3. - С. 92-100; *Усенко І.Б., Міхневич Л.В.* Витоки правової освіти у нашому вузі // 15 років після відновлення: юридичний факультет КНЕУ. - К., 2008. - С. 11-38.

Особливо багато зробив для розвитку російського цивільного права професор О.М. Гуляев. Творчій спадщині вченого нині вже присвячено чимало спеціальних робіт², тому звернемо увагу на самі основні його наукові здобутки. Історично-догматичний характер мала магістерська дисертація О.М. Гуляєва «Предбрачный дар в римском праве и в памятниках византийского законодательства» (Дерпт, 1891). Ним були визначені чотири періоди історичного розвитку інституту, окреслені суб'єкти, предмети, юридичне значення та юридичні наслідки дошлюбного дарунку. Цінність твору полягала в тому, що його основою стало безпосереднє вивчення і використання джерел, а дослідження вирізнялося «винятковою витримкою і послідовністю»³. У докторській дисертації «Наем услуг» (Юр'їв, 1893) вчений досліджував договір найму в римському праві та в діючих системах цивільного права Франції, Австрії, Прусії, Німеччини та Прибалтійських губерній, аналізував його поняття і дійшов висновку, що поділ договору найму на три види (найом речей, послуг та підряду) має економічне підґрунтя, а з правової точки зору усі ці види є не що інше, як платне користування об'єктом.

Однак, найбільший вплив на сучасників мали його дослідження діючого цивільного права та сенатської практики. Як член Цивільного касаційного департаменту Сенату О. М. Гуляев мав власну позицію з багатьох питань, що розглядалися цим вищим судовим органом. Його погляди були критичні та нерідко протилежні офіційним сенатським рішенням. Вчений доводив необґрунтованість обмеження позовів про відновлення порушеного володіння нерухомим майном⁴, під т. з. «правом участі приватної» розумів сервітут⁵. Мав власну точку зору на тлумачення закону. Був переконаний, що роз'яснення закону не повинно ігнорувати його історичного розвитку, а деталізація змісту норм не може перетворюватися у створення нових норм, що не випливають із закону або, навіть, йому суперечать⁶. Він вказував, що тлумачення не лише трактує закон, а й заповнює існуючі в ньому прогалини, тому необхідно тлумачити всі закони, а не лише «невиразні»⁷. Вчений довів існування «рецепції теоретичних тверджень права», наголосив, що поєднання «твердження закону» і «твердження касаційної практики» утворюють систему права⁸. Він дійшов висновку про походження права володіння з джерел римського права⁹.

Ряд побажань висловив дослідник щодо уніфікації правових основ та утворення єдиного цивільного закону¹⁰. Цій темі присвячена і доповідь в Юридичному товаристві «Общий обзор III книги проекта гражданского уложения»¹¹. Він був прихильником єдності права, але кодифікацію пропонував розпочати з норм зобов'язального права, які є найбільш тотожними для регіонів Росії. Водночас запорукою правового прогресу вважав відповідність нових законів вимогам практики.

Окремі роботи вчений присвятив т. з. «селянському праву»¹². Він зробив висновок про необхідність визнати за селянами право власності та поширити на них загальний закон, що усуне їх кастове відокремлення, приведе до позитивних економічних та соціальних наслідків. О. М. Гуляев мав власний погляд на регулювання землеволодіння західного краю¹³.

Високим науковим рівнем відзначаються роботи О. М. Гуляєва з цивільного процесу. Він радив скоротити десятирічний строк давності, який руйнує будь-яку цивільну справу і знищує позов¹⁴. Критикував двоякість судової практики щодо випадків оскарження письмових актів показаннями свідків. Вважав, що воля сторін акта і свідчення очевидців не є рівносильними, а тому не потрібно брати до уваги усні свідчення, де законом передбачено письмовий акт. Отже дотримання жорстких вимог закону до форми акта є його гарантією¹⁵. Дослідник приділив увагу й зустрічному позову¹⁶.

Однією із найяскравіших його робіт є монографія «Русское гражданское право. Обзор действующего законодательства и проект Гражданского уложения» (К., 1907). Книга витримала ще три видання в Петербурзі у 1911, 1912, 1914 рр. У цій праці автор окреслив предмет науки цивільного права, під яким розумів дослідження юридичних норм, які визначають майнові права і обов'язки. Він також приділив увагу правоздатності та дієздатності фізичних осіб, виокремив групи юридичних осіб. Детально аналізуючи чинне

законодавство, О.М. Гуляев досліджував речове право, право власності, зобов'язальне право, авторське право, сімейне та спадкове право. А влучні приклади та посилення на сенатську практику зробили книгу цінною для практикуючих юристів. Безперечно, праця стала блискучим зразком правової думки і донині не втратила актуальності. Підтвердженням цього є вміщення її уривків у 6 томі «Антології української юридичної думки»¹⁷.

Одним із провідних цивілістів інституту був професор В.І. Синайський. Його наукова спадщина налічує десятки праць, що охоплюють широкий спектр проблем римського та цивільного права. Як вчений-романіст В.І. Синайський був представником суспільно-історичного підходу до римського права, вивчав його у розвитку. Окремі його праці¹⁸ та обидві дисертації: «Очерки по истории землевладения и права в Древнем Риме. Вып. I. Усадебный надел и общинное землевладение в представлениях писателей римской древности» (Юр'їв, 1908) і «Очерки по истории землевладения и права в Древнем Риме II - V веков» (К., 1913) були присвячені вивченню римського права. Особливе місце в них посіло питання стародавніх форм землеволодіння в Римі. Всупереч пануючій теорії про колективну власність, вчений розробив гіпотезу про існування у римлян первісної приватної власності, зокрема і на орні землі. Він довів відсутність у Римі общинно-родової, присадибної та сімейної власності. Однак ці висновки були проігноровані як радянською, так і західною юридичною історіографією, для яких панівною залишилася теорія колективної власності на землю у римлян.

Важливим є звернення В.І. Синайського до проблеми особистих та майнових відносин подружжя¹⁹. Автор розглядав це питання в історичному, догматичному та цивільно-політичному аспектах. Широке знайомство з досягненнями зарубіжної науки та глибоке дослідження джерел (навіть закони Ману автор вивчав в оригіналі) дозволило йому дійти висновку про історичну мінливість становища заміжньої жінки. Вона була «в стані, ніби речі, то в стані доньки свого чоловіка та сестри своїх дітей, то, нарешті, в стані члена сім'ї, хоч і підпорядкованого чоловіку, але такого, що височів над своїми дітьми»²⁰.

Він дослідив історичний процес покращення становища жінки і підкреслив, що в давнину на формування її особистого та майнового стану впливала форма шлюбу («вільний» чи «невільний»). Водночас, шлюбний договір був сильним правовим фактором захисту прав дружини. Аналіз законодавства Європи привів вченого до висновку про принципове становище європейської жінки. Однак він щиро вітав усі спроби зміцнити майнові та особисті права наданням прав суду регулювати сімейні відносини й можливості подружжю будувати свої стосунки на договірних засадах. Вчений довів, що юридичні інститути чоловічої та батьківської влади, а також опіки над жінкою не притаманні російському праву. Дослідник був переконаний, що протиріччя в стані жінки, вільної матеріально і залежної особисто, виникло через «формальну творчість російського законодавця XIX ст.» Автор розробив проект закону про особисті та майнові відносини подружжя, в яких намагався витіснити із сім'ї дух влади і свавілля, побудувати її на засадах рівності та дійсної турботи про дітей. Професор визнавав особисті права одруженої жінки, що на його думку, є «показником дійсно високої людської культури».

У своїй діяльності В.І. Синайський намагався завжди бути на рівні світових досягнень юридичної науки. Він активно опрацьовував діюче право, пояснював теоретичні положення, вивчав перспективи законодавства, коментував судову практику. Дослідник пропонував встановити оплатну віндикацію, лише «за умови, що річ отримана шляхом злочину чи проступку» замість існуючої трактовки - «за умов, що річ взята з рук всупереч волі господаря»²¹. Він був прихильником додаткового, а не опосередкованого оскарження письмових актів свідченнями очевидців²². Висловився вчений і з приводу кодифікації російського цивільного законодавства²³. Усвідомлюючи необхідність прийняття нового цивільного уложення, він все ж радив не поспішати. На його думку, законопроект, створений у тиші кабінетів невеликою групою людей, потребує широкого наукового обговорення. Вказуючи на непридатність запропонованих положень зобов'язального права, автор виділив, принаймні, три проблеми, які необхідно усунути: доповнити зміст норм; чітко відредагувати статті; встановити систему зобов'язального права. Лише позбувшись

недоліків, «закон принесе цивільному обігу оздоровлення від недуг і буде впливати на зростання почуття соціальної солідарності і високої добросовісності»²⁴.

Важливим є звернення В.І. Синайського до проблем «картельного (синдикатного) законодавства»²⁵. Він дослідив питання юридичної природи підприємницьких об'єднань, вивів власне поняття підприємницького союзу, виходячи з того, що в його основі лежить договір підприємців, який спрямований на знищення чи послаблення конкуренції у виробництві і збуті визначених видів товарів.

В. І. Синайський був активним учасником Юридичного товариства. Його численні доповіді висвітлювали маловивчені питання цивільного права, зокрема такі як специфікація²⁶, удавані договори²⁷, евакуація як юридичний інститут²⁸, військовий заповіт²⁹, розрахункова книжка як форма договору³⁰. За результатами участі в I-му Київському з'їзді нотаріусів вчений опублікував розвідки «К организации нотариата» (К., 1917) та «Нотариальный институт» (К., 1917). Окрім того, його перу належать біографічні нариси про творчість Є. В. Пассеко³¹, П. П. Цитовича³², В. Г. Демченка³³, Г. Ф. Шершеневича³⁴.

До нині збереглися опубліковані програми для вивчення цивільного права, підготовлені В. І. Синайським³⁵. Відзначився вчений і виданням підручників з цивільного права і процесу³⁶. Особливе значення має його «Русское гражданское право» Вып. I (К., 1914), Вып. II (К., 1915) (книга була перевидана в 1917 р. і в 1918 р.). Праця стала результатом його багаторічної роботи. Всі основні інститути та категорії цивільного права

В. І. Синайський виклав вдало поєднавши тогочасні досягнення російської та зарубіжної наукової літератури, законодавчу базу та судову практику. Вражають своєю новизною окремі положення автора. Зокрема, дослідник запропонував поділ товариств на «ідеальні» та «господарські», що сьогодні розуміються як комерційні та некомерційні. Він вперше вивів поняття «майна як цілого», тобто «цілісного майнового комплексу». Важливим внеском в юридичну науку вважаються його дослідження в галузі речових прав, права власності, права володіння. Йому належить думка про обмеженість права власності. Висловлені ідеї та думки В. І. Синайського нерідко випереджали час і сьогодні є цінними. Загальну характеристику цієї праці у передмові до сучасного перевидання книги дав професор С.О. Суханов³⁷, а в Україні творчий доробок В.І. Синайського досліджував І. Б. Усенко та інші³⁸.

Безумовно В.І. Синайський мав великий талант. Він зібрав біля себе групу молодих правників, які працювали в студентському цивілістичному гуртку. Їх наукові дослідження, були опубліковані в 3 томах збірника праць (їх редактором та автором вступних заміток був В.І.Синайський). Згодом багато учнів професора працювали у вищих та наукових установах ВУАН, стали відомими правниками (М.О. Чельцов-Бебутов, С.І. Кельман, А.Я. Вишенський, В. І. Бошко).

Професор М. М. Катков був вченим-романістом, досліджував питання римського права, підготував та опублікував книгу «Лекции по догме римского права» (К., 1919). Інституту спадкування присвячена його перша дисертація «Преимство в праве наследия по римскому и современному праву» (М., 1904). У ній автор акцентував увагу на питаннях правонаступності в спадкуванні і відмові від спадкування. Важливим є те, що вчений не обмежився визначенням поняття спадкової трансмісії, а намагався встановити його відмінність від права представлення. Він охарактеризував використання римського вчення про перехід прав на прийняття спадщини в австрійському, французькому, німецькому праві. Виділив особливості інституту спадкової трансмісії в російському праві, проаналізувавши підстави застосування, обмеження та наслідки її здійснення.

Інше важливе питання досліджень вченого - право утримання чужого майна як позасудового способу захисту прав. У докторській дисертації «Понятие права удержания в римском праве» (К., 1910) він виділив предмет дослідження в джерелах римського права та юридичній літературі, визначив підстави права утримання, окреслив юридичне значення відшкодування витрат та погашення збитків. Вчений вбачав право утримання там, де виконавець порушує межі зобов'язання на шкоду собі, «коли я передаю не лише те, що зобов'язаний передати, але разом з тим дещо, витрачене мною на нього»³⁹. Тобто право утримання - це право тимчасового невиконання зобов'язання, коли предмет виконання

перевищує предмет вимоги. Таке перевищення має місце при зустрічній вимозі відшкодування витрат і збитків, що понесені утримувачем чужої речі, завдяки цій же речі. Окрім цього, професор підготував низку рецензій на дисертації⁴⁰.

Знанням фахівцем цивільного та торгового права був професор М. І. Мітіліно. Вчений одним із перших дослідив право забудови - «Право застройки: Опыт цивилистического исследования института» (К., 1914). Він визначив сутність права забудови, його речовий характер, окреслив коло суб'єктів, їх права. Вивчав питання виникнення та припинення права забудови. Право на заставу споруди та самого права вважав позитивним кроком для розвитку іпотечного кредитування. Проте невизначеність правового стану збудованих споруд та їх юридичної долі при зупиненні права забудови вчений вважав недоліком інституту. Книга цінна великим історичним нарисом про право забудови у країнах Європи та зібраними в додатках джерелами (закон, два проекти, договори про забудову європейських країн). Окрему доповідь «О практическом применении права застройки» М. І. Мітіліно прочитав у засіданні Юридичного товариства. Цій же темі присвятив дві статті⁴¹. Досить сучасними виглядають причини житлової кризи, визначені вченим. Це брак житла через дорожнечу міської землі та розквіт спекуляції, непридатність існуючих багатоповерхових будинків для раціонального задоволення житлових потреб та непомірна квартплата і безправне становище квартиронаймача. Для їх вирішення автор пропонував запроваджувати передачу квартир у власність (у той час право власності не поширювалося на окремі частини будинку) та право забудови.

Цікавою є його робота «Гражданский суд до и после реформы»⁴². Вчений схвально ставився до нововведень реформи 1864 р.: встановлення принципів самостійності судової влади, незалежності суду, рівності всіх перед судом, введення простої системи єдиного суду. Він був переконаний, що покращити роботу суду можна виробивши раціональний порядок і форму судочинства. Автор вітав утворення адвокатури. Сьогодні важко не погодитися з його висновками, що «мало лише хорошої системи судів», вкрай необхідним є, «щоб судді були морально і професійно самостійні і незалежні» і могли «достойно носити високе звання судді»⁴³. Дослідник жалкував, що від участі у розгляді складних судових справ чи бодай підготовки їх письмових висновків усунені професори права. На його думку, в інтересах правосуддя та правознавства доцільним було б об'єднати сили вчених і практиків, саме тому радив реорганізувати юридичну освіту.

Цікавився М. І. Мітіліно і проблемами страхового права. В 1917 р. у «Земском страховом вестнике» він опублікував праці «Страховой институт» та «Курс страхового права». За архівними даними його перу належать роботи: «О страховании интеллектуального труда», «Природа авторского права»; кілька робіт з цивільного процесу - «Сущность гражданского процесса», «Апелляция», «Защита владений по русскому праву»; праці з торгового права - «Организация торговли», «Законодательство о торговле», «Киев, как торговый центр после мировой войны», «Экономическое положение Германии после войны». Відшукати ці роботи, на жаль, не вдалося, як і встановити час і місце їх написання. У 1915 р. він видав програму лекцій з торгового права та торгового судочинства⁴⁴.

Римське право досліджував А. К. Мітюков. Вивчення права загалом і римського зокрема, на його думку, веде до пізнання недоліків діючого права і вказує шлях їх виправлення⁴⁵. Отже, його праці - це історико-порівняльний аналіз римського та діючого права. Ще його студентська робота «Солидарность во владении» (1895) удостоєна золотої медалі та премії. А вивчаючи природу компенсації (заліку)⁴⁶, вчений визначив основні її умови: строк виконання вимог, їх взаємність, однорідність змісту обох вимог, юридичну дійсність та ясність вимог (під останнім автор розумів вимоги визначені позовом). Цікавою є робота про історію екстраординарного процесу в епоху римського принципату⁴⁷. Автор звернув увагу на заміну екстраординарного процесу, що передбачав рівність сторін, процесом когніційним, який формував поліцейські начала, властиві монархії.

Розробляв вчений і питання сімейного та спадкового права⁴⁸. Користуючись догматичним методом дослідження, він окреслив недоліки діючого права. Його висновки були близькими до сучасного розуміння спадкування. Зокрема, дослідник вважав недоречною необхідною відповідальність спадкоємців за борги спадкодавця, пропонуючи обмежити її успадкованим майном. Критично ставився до розподілу майна на родове, що підлягало спадкуванню за

законом з усуненням від спадщини жінки, і придбане, що успадковувалося за заповітом. Вважав логічним введення інституту «законної частки» або «необхідного спадкування» для близьких осіб спадкодавця та радив визнати законне право спадкування за жінкою, а для збереження майна в сім'ї, встановити межі для т. з. «бокових спадкоємців».

На особливу увагу заслуговує його магістерська дисертація «Ответственность продавца за эвекцию в историко-сравнительном освещении» (К., 1906), яка стала дослідженням еволюції обов'язків продавця в античності та в європейському праві. Вчений дійшов висновку, що обов'язки продавця формувалися в два етапи. Спочатку вони носили процесуальний характер, будь-який продавець зобов'язаний був надати покупцеві захист від третіх осіб і нести відповідальність за не вчинення такого захисту. А згодом на продавця поклали обов'язок передати покупцеві право і відповідати за його не передачу. Відтак відповідальність продавця за евікцію (очищення) не можна вважати самостійним принципом, що формує його обов'язки. Вона залишилася лише відголоском відповідальності за ненадання захисту, тому, для класичного права, є мертвим пережитком віддаленого минулого⁴⁹.

Дві праці вчений присвятив аукціону - «Об аукционе в Риме» (К., 1903) та «In diem addition, как частный случай аукционной продажи» (К., 1904). Він доповнив та тричі перевидав (у 1902, 1909, 1912 pp.) «Курс римского права» свого батька професора К.А. Мітюкова.

З 1918 р. у ККІ викладав приват-доцент А. Е. Кристер. Розквіт його творчості припадав на 1920-1930-ті р., а до сфери наукових інтересів входили теоретичні питання звичаєвого права, проблеми цивільного права та процесу, міжнародного приватного права та загальні питання торгово-промислового права. Однак перші розвідки вчений присвятив проблемам речового права та історії римського права. Серед цих робіт варто назвати працю «Главные имущества и принадлежности. Учение о вещах с точки зрения догмы и истории гражданского права» (1912) та дві пробні лекції: «Понятие принадлежности в гражданском праве. Пробная лекция» (1916), «Задача изучения истории права. Вступительная лекция» (1917). Він підготував праці «О началах законодательной политики. Прологомена до курсу права обязательств» (1918) та «Логика права. Методологический этюд» (1920).

До науково-педагогічної діяльності в ККІ у 1917 р. долучився Є.І. Кельман. Його наукові інтереси були досить різнобічними. Проте перші праці він присвятив питанням цивільного права та процесу. Ще працюючи у цивілістичному студентському гуртку, він захоплювався теорією «відродженого природного права»⁵⁰ та зобов'язальним правом⁵¹. Аналізу сенатської практики присвятив окрему доповідь «Опыт методологического анализа сен. реш. 12/51 в связи с новым движением в науке права». Під час світової війни молодий науковець вивчав поняття реквізиції, під яким розумів виправдане в умовах війни примусове вторгнення держави у сферу приватноправових особистих і майнових відносин, з метою вилучення на користь держави, за справедливую ціну, майна і трудових послуг приватної особи⁵². Він виділяв ознаки та об'єкти реквізиції. Піднімав проблеми відшкодування реквізованого і знищеного майна та питання надання допомоги постраждалим в ході війни⁵³. А в 1918 р. Є.І. Кельман опублікував низку статей з житлового права в журналах «Киевские городские известия» та «Право и жизнь».

Отже, дослідження вчених-юристів ККІ в галузі приватного права охоплювали питання зобов'язального, договірнього, речового права, права володіння та землеволодіння, спадкового, сімейного, авторського та страхового права. Глибоко досліджувалися теоретичні питання (предмет науки, об'єкти, суб'єкти їх право- та дієздатність, правовідносини). Приділялася увага аналізу сенатської практики, кодифікації, уніфікації законодавства та тлумаченню законів. Серед проблем цивільного процесу досліджувалися строки позовної давності, докази, спрощення судочинства. Вчені заклали основи фундаменту підприємницького, житлового та біржового права. Їх ідеї, думки, теорії, виступи в наукових дискусіях збагачували правову науку, розкривали мало вивчені правові проблеми. Врешті, наукове осмислення актуальних правових питань у працях викладачів ККІ, їх участь в удосконаленні законодавства були необхідними та досить плідними. Запропоновані ними рішення, наукові дискусії не втратили цінності й сьогодні та заслуговують уваги і подальшого вивчення.

¹ Положение о Киевском Коммерческом Институте // Известия Киевского коммерческого института. - Кн. XVII. - К., 1913. - С. 4.

² *Кристер А. С.* Академік Олекса Михайлович Гуляев та його наукова творчість. - К., 1925.-27 с; *Усенко І. Б.* Гуляев Олексій Михайлович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - Т. 1. - А-Г - К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. - С. 660.; *Усенко І. Б.* Гуляев Олексій Михайлович // Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - Том 6: Цивільне право / Упорядники: Я. М. Шевченко, І. Б. Усенко, Г. П. Тимченко, Т. І. Бондарук, С. Є. Морозова; відп. редактор Я. М. Шевченко. - К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. - С. 268-271.; *Шевченко Я. М., Бабаскін А. Ю.* Цивільно-правові дослідження українських вчених у XIII- першій половині XX ст. // Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Том 6: Цивільне право / Упорядники: Я. М. Шевченко, І. Б. Усенко, Г. П. Тимченко, Т. І. Бондарук, С. Є. Морозова; відп. редактор Я. М. Шевченко. - К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. - С. 7-25.

³ *Соколовский П.Е.* Д. Грим «Очерки по учению об обогащении» Два выпуска. Дерпт 1891. 224 стр. А. Гуляев «Предбрачный дар в римском праве и в памятниках византийского законодательства» Дерпт 1891. 144 стр. // Киевские университетские известия. - 1892. - № 1. - С. 39.

⁴ *Гуляев А. М.* Иски о восстановлении нарушенного владения в практике Гражданского кассационного департамента Правительствующего Сената. - СПб., 1914. - 62 с.

⁵ *Гуляев А. М.* Право участия частного в практике Гражданского кассационного департамента Правительствующего Сената // Вопросы права. - 1912. - кн. X - С. 1-50.

⁶ *Гуляев А. М.* Общий срок земской давности // Киевские университетские известия. - 1902. - №1.-С. 78.

⁷ *Гуляев А. М.* Толкование закона в практике Гражданского кассационного департамента Правительствующего Сената. - М.: Печатная А.И. Снегиревой, 1912. - 71 с.

⁸ *Гуляев А. М.* Общее учение системы гражданского права в практике Гражданского кассационного департамента Правительствующего Сената за пятьдесят лет // Журнал Министерства Юстиции. - 1914. -№ IX. -С. 333-409.

⁹ *Гуляев А. М.* Материалы для учения о владении по полному собранию законов. -М., 1916. - 88 с.

¹⁰ *Гуляев А. М.* Право общее и местное // Киевские университетские известия. - 1897. - № 7. - С. 1-16.; *Гуляев А.М.* Проект Гражданского уложения // Киевские университетские известия. - 1900. - № 6. - С. 1-13.; *Гуляев А. М.* Единство гражданского права и Проект Гражданского уложения. - К., 1903.-146 с.

¹¹ Киевское юридическое общество // Право. - 1902. - № 47. - С. 2303-2307.

¹² *Гуляев А. М.* Крестьянский двор // Журнал Министерства Юстиции. - 1899. - № 4. - С. 53-99.; *Гуляев А. М.* Еще о крестьянском дворе//Журнал Министерства Юстиции. -1899.-№8.-С. 132-140.; *Гуляев А. М.* Вопросы частного права в проектах законоположений о крестьянах. - К., 1904. - 278 с; *Гуляев А. М.* Будущее крестьянского землевладения. - К., 1905. - 102 с.

¹³ *Гуляев А. М.* Лица польского происхождения//Журнал Министерства Юстиции. - 1905. -№ 8. - С. 241-253.

¹⁴ *Гуляев А. М.* Общий срок земской давности... - С. 91.

¹⁵ *Гуляев А.М.* Акты и свидетельские показания в гражданский судебной практике // Журнал Министерства Юстиции. - 1904. - № 9. - С. 86.

¹⁶ *Гуляев А.М.* Встречный иск в проекте новой редакции устава гражданского судопроизводства //Киевские университетские известия. - 1902. - №1. - С. 120-131.

¹⁷ *Гуляев О. М.* Русское гражданское право. Обзор действующего законодательства и проекта гражданского уложения // Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Том 6: Цивільне право / Упорядники: Я. М. Шевченко, І. Б. Усенко, Г. П. Тимченко, Т. І. Бондарук, С. С. Морозова; відп. редактор Я. М. Шевченко. - К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. - С. 272- 299.

¹⁸ *Синайский В. И.* Подушный надел в древнем Риме. - Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1907. - 66 с; *Синайский В. И.* История источников римского права. - Варшава, 1911. - VIII, 207 с.

¹⁹ *Синайский В. И.* Личное и имущественное положение замужней женщины в гражданском праве: С приложением действующих русских законов, сенатской практики и указателя русской литературы. Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1910. - 364 с; *Синайский В. И.* «Законная» доля алиментов жены на жалованье мужа // Вестник права. - 1916. - №51/52. - С. 1239-1242.

- ²⁰ *Синайский В. И.* Личное и имущественное положение замужней женщины... - С. 2.
- ²¹ *Синайский В. И.* «Возмездная виндикация» в нашем праве и проекте // Вестник права. - 1916. - № 26. - С. 620.
- ²² *Синайский В. И.* Косвенное опровержение свидетельскими показаниями содержания письменных актов // Вестник права. - 1917. - № 16. - С. 322.
- ²³ *Синайский В. И.* Необходимо ли нам спешить с изданием гражданского Уложения и можем ли мы создать его в настоящее время. - Варшава, 1911. - 27 с; *Синайский В. И.* Первые страницы русского законопроекта обязательственного права в сравнении с германским и швейцарским уложением // Юридический вестник. - 1914. - Кн. V (I). - С. 217-252.
- ²⁴ *Синайский В. И.* Первые страницы русского законопроекта... - С. 250-251.
- ²⁵ *Синайский В. И.* Договор предпринимательского союза (синдиката и треста) // Памяти профессора Габриеля Феликсовича Шершеневича: Сборник статей по гражданскому и торговому праву. - М., 1915. - С. 1-13.
- ²⁶ *Синайский В. И.* Юридическая загадка (к вопросу о спецификации) // Труды Киевского юридического общества состоящего при Императорском Университете св. Владимира за 1911, 1912, 1913 и 1914 гг. - К., 1915. - С. 125-135.
- ²⁷ Протоколы заседания Киевского юридического общества в 1911-1914 гг. // Киевские университетские известия. - 1915. - № 10. - С. 28-29.
- ²⁸ *Синайский В. И.* Эвакуация в современном русском праве // Юридический вестник. - 1916. - Кн. XIV. - С. 41-73.
- ²⁹ *Синайский В. И.* Война и особенные завещания // Юридический вестник. - 1915. - Кн. IX (I). - С. 207-230.; *Синайский В. И.* Война и право завещания // Вестник права. - 1916. - № 4. - С. 97-99.
- ³⁰ *Синайский В. И.* Изменения договора и расчетная книжка, как форма договора найма рабочих на фабрики и заводы (Решение 1912 г. № 1 по иску Федора Полякова к акционерному обществу нефтепромышленных заводов «В. Ропсь и Ко», в сумме 204 руб. 60 коп. с % недополученной заработной платы) // Труды Киевского юридического общества состоящего при Императорском Университете св. Владимира за 1911, 1912, 1913 и 1914 гг. - К., 1915. - С. 119-124.
- ³¹ *Синайский В. И.* Памяти профессора Е. В. Пасека // Право. - 1912. - № 44. - С. 2343-2347.; *Синайский В. И.* Памяти профессора Евгения Вячеславовича Пасека // Юридическая библиография. - 1912. - Т. 6. - № 1/2. - С. 56-57.
- ³² *Синайский В. И.* Памяти П. П. Цитовича // Киевские университетские известия. - 1915. - № 5. - С. 233-249.
- ³³ *Синайский В. И.* Профессор В. Г. Демченко, как ученый (1831-1914 гг.) // Юридические известия. - 1914. - № 7. - С. 287-290.
- ³⁴ Протоколы заседания Киевского юридического общества в 1911-1914 гг... - С. 25-26.
- ³⁵ *Синайский В. И.* Программа по русскому гражданскому праву. (Обязательное, семейное и наследственное право). - К., 1914. - 9 с; *Синайский В. И.* Программа по русскому гражданскому праву. (Составленная применительно к официальной программе Испытательной комиссии при Университете св. Владимира). - К., 1915. - 15 с.
- ³⁶ *Синайский В. И.* Русское гражданское право. (Пособие к изучению т. 10, ч. 1 и сенатской практики). - К., 1912. - XIII, 427 с; *Синайский В. И.* Лекции по русскому гражданскому процессу. (Чит. в 1915/16 г. в Киевск. коммерч. ин-те). - Саратов, 1916. - 82 с; *Синайский В. И.* Практическое пособие для усвоения гражданского права по таблицам. (С прил. 5-ти табл. по крестьянск. праву, сост. В. И. Бошко). - К., 1919. - 72 с.
- ³⁷ *Суханов Е. А.* Последний полный ученик гражданского права дореволюционного периода // *Синайский В. И.* Русское гражданское право. - М.: «Статус», 2002. - С. 34-40.
- ³⁸ *Усенко І. Б.* Синайський Василь Іванович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2006. - С. 482.; *Усенко І. Б. Моляко О. М.* Синайський Василь Іванович // Антологія української юридичної думки. Т. 6. Цивільне право / Упорядники: Я. М. Шевченко, І. Б. Усенко, Г. П. Тимченко, Т. І. Бондарук, С. С. Морозова; відп. редактор Я. М. Шевченко. - К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. - С. 438-442.
- ³⁹ *Катков М. М.* Понятие права удержания в римском праве. - К.: Тип. И. И. Чоколова, 1910. - С. 114.
- ⁴⁰ *Катков М. М.* Отзыв о диссертации В. И. Синайского «Очерки по истории землевладения и права в древнем Риме II - V веков» // Киевские университетские известия. - 1914. - № 8. - С. 11-17; *Катков М. М.* Рецензия на сочинение К. М. Смирнова «Банки и банковские депозиты в России» // Киевские университетские известия. - 1910. - № 7. - С. 60-73.

⁴¹ Митилино М. И. Жилищный вопрос и право застройки // Известия Киевской Городской Думы. - 1914.- №12.-С. 1-10.; Митилино М. И. Жилищный вопрос и право застройки // Известия Киевской Городской Думы. - 1915. - № 1. - С. 3-26.

⁴² Митилино М. И. Гражданский суд до и после реформы // Труды Киевского юридического общества состоящего при Императорском Университете св. Владимира за 1911, 1912, 1913 и 1914 гг. - К.,1915.-С. 341-358.

⁴³ Там само. - С. 354.

⁴⁴ Митилино М. И. Торговое право и торговое судопроизводство. Программа лекций читаемых в Университете Св. Владимира профессором М. И. Митилино. - К., 1915. - 22 с.

⁴⁵ Митюков А. К. Общность имущества в семье, как историческая основа исследования (Вступительная лекция) // Киевские университетские известия. - 1901. - № 1. - С. 13.

⁴⁶ Митюков А.К. Compensatio (ее история и теория) // Киевские университетские известия. - 1900.-№7.-С. 1-11.

⁴⁷ Митюков А. К. Cognitio extraordinaria в классический период // Киевские университетские известия. - 1900.-№ 6. - С. 1-15.

⁴⁸ Митюков А. К. Общность имущества в семье... - С. 1-13.

⁴⁹ Митюков А. К. Ответственность продавца за эвизию в историко-сравнительном освещении. - К., 1906.-С. IV.

⁵⁰ Кельман Е.И. Проблемы «свободного» права // Труды цивилистического студенческого кружка при университете св. Владимира. Под ред. проф. В.И. Синайского. - К., 1915. - С. 9-32.

⁵¹ Кельман Е.И. Пороки воли // Труды цивилистического студенческого кружка при университете св.Владимира. Под ред. проф. В.И. Синайского. - К., 1915. - С. 60-85.

⁵² Кельман Е.И. Вознаграждение за реквизированное и уничтоженное имущество // Право. - 1916. -№ 49 . - С. 2696-2711; № 50. - С. 2698.

⁵³ Кельман Е.И. О временных правилах об оказании ссудной помощи пострадавшим от войны. - К., 1917.- 55с.

Отримано 12.03.2009

Резюме

Статья посвящена малоизученному вопросу - исследованию опыта развития юридической науки в Киевском коммерческом институте (1906-1920 гг.). Проанализированы основные труды ученых-юристов института в области частного права. Освещены наиболее характерные и интересные идеи ученых. Обоснован вывод о значительном влиянии научных достижений юристов института на развитие отечественной юридической науки.

Summary

The article is devoted to the question that is not studied very well - the research of the experience of the law science development in the Kyiv Commercial institute (1906 -1920). The main works of the lawyers-scientists representing the institute in the sphere of the private law have been analyzed. The most interesting and typical ideas of the scientists have been outlined and highlighted. The findings about the considerable impact of the scientific achievements of the institutes lawyers towards the contemporary Ukrainian law science has been put on a substantial grounds.